

Naglis Kardelis

Vilniaus universiteto Filosofijos fakulteto docentas

**Gimtosios kalbos svarba vertybių puoselėjimui ir asmenybės ugdymui:
filosofinis aspektas**

Nors dažnai teigiama, kad pagrindinė kalbos funkcija yra komunikacinė, filosofui kalba įdomi ne todėl, kad ji yra kasdienio susižinojimo ir keitimosi informacija įrankis. Tarp kalbų, kurias žmogus išmoksta per savo gyvenimą, pirmoji jo išmokta kalba – būtent gimtoji, arba motinos, kalba – užima svarbiausią vietą. Jei tik gimtosios kalbos nepamiršta ir neišsižada, ja žmogus visą gyvenimą ne tik kalba, bendraudamas su kitais, bet ir mąsto, kitaip tariant, kalba su savimi pačiu savo sielos tylumoje ir gelmėse. Tad gimtoji kalba yra lyg veidrodis, kuriame atsispindi žmogaus dvasia, jo vidinis pasaulis. Kartu gimtoji kalba yra ir pirmasis langas į išorinį pasaulį – langas, kurį vaikui atveria jo motina. Jei tik šis gimtosios kalbos langas vėliau neuždaromas, jis, bėgant gyvenimui, veriasi vis labiau ir atveria pasaulį plačiausiai – plačiau nei kitos, vėliau išmoktos kalbos.

Martino Heideggerio mintis, kad kalba yra būties namai, ypač teisinga mąstant apie gimtąją kalbą. Gimtoji kalba – tai autentiškos būties namais tapusi dvasios teritorija, kurioje susitinka žmogaus vidinis pasaulis, gimtosios kalbos atspindėtas lyg veidrodyje, ir išorinis pasaulis, atsivėręs žvelgiant pro gimtosios kalbos langą. Galime teigti, kad gimtoji kalba yra ne tik autentiškos mūsų būties namai, bet ir pats autentiško mūsų buvimo būdas, įtraukiantis ir į vientisą visumą sujungiantis mūsų mąstymą, pasaulio matymą, egzistencinę jauseną ir vertybines nuostatas.

Gimtoji kalba vienintelė mums ataidi mūsų sielos gelmių aidu – tai lyg atspindys ne įprastame, optiniame, o akustiniame veidrodyje. Be abejo, šis sielos gelmių aidas girdimas ne fizinėmis, o sielos ausimis. Optinio ir akustinio veidrodžių analogijos, kurias pasitelkiame svarstydami apie gimtąją kalbą, yra labai svarbios dėl to, kad leidžia suvokti refleksines gimtosios kalbos galias: ši refleksija reiškiasi ir kaip *savižina* (kritinio mąstymo refleksija), ir kaip *sąžinė* (etinės savimonės refleksija). Turint galvoje

etimologinį ryšį tarp *žinojimą* (bei *savižina*, kaip kritinę refleksiją – reflektuojantį „*susižinojimą* su pačiu savimi“) ir *sąžinę* reiškiančių žodžių (plg. lietuviškus daiktavardžius *savižina* ir *sąžinė*, taip pat senosios graikų kalbos žodžius *oida* „žinau“, *sunoida* „žinau kartu su (kitais ir/ar savimi pačiu)“ ir *suneidēsis* „sąžinė (pažodžiui – regėjimas/žinojimas kartu su (savimi pačiu))“, įstabu tai, kad būtent kalba leidžia aiškiau suvokti sąsajas tarp minėtų dviejų kalbos (ypač gimtosios) refleksyvumo aspektų.

Tuo, kad kritinio ir kūrybinio mąstymo galios labiausiai atsiveria žmogui mąstant gimtąja kalba, net nereikia stebėtis: filosofai ne kartą yra atkreipę dėmesį į tai, kad filosofinis mąstymas produktyviausiai ir organiškiausiai skleidžiasi būtent gimtosios kalbos dirvoje. Daugelis pasakytų, kad autentiškai filosofuoti įmanoma tik gimtąja kalba. Tai lemia ne tik tai, kad gimtoji kalba, kaip kritinio mąstymo veidrodis, yra skaidresnė už visas vėliau mūsų išmoktas kalbas, bet ir tai, kad ji, nuo pat gimimo tapusi mūsų dvasine prigimtimi, geriausiai leidžia patirti ir suvokti *apskritai bet kokią prigimtį*, sakytume, *prigimtį pačią savaime*, taigi ir kūrybingai išvelgti tai, kas *prigimtiška* – vadinasi, ir *esmiška* – mus supančiame pasaulyje, jo daiktuose bei reiškiniuose.

Taip pat nereikėtų stebėtis, kad sąžinės – kaip etinės refleksijos – galią gimtoji kalba žmoguje žadina labiau nei kitos kalbos: būtent gimtoji kalba, prigimtine žmogaus savastimi atliepiančiu aidu ataidinti žmogaus sieloje, labiau nei kuri kita kalba tampa ir jo *sąžinės aidu*. Sakytume, žmogui iš prigimties būdingas sielos tyrumo troškimas lengviausiai atpažįstamas tada, kai jis aidu suskamba tyruose gimtosios kalbos vandenyse.

Gimtosios kalbos refleksinės galios leidžia suvokti jos svarbą vertybių puoselėjimui ir asmenybės ugdymui. Gimtoji kalba, įsteigusi savitą pasaulio matymo kampą ir tapusi žmogui jo būties namais, jam parodo tai, kas pasaulyje vertinga – ji atveria ne tik pačias vertybes, bet ir tam tikrą jų hierarchiją. Šias vertybes bei jų hierarchiją gimtoji kalba žmogui iš pradžių suteikia kaip iš tėvų ir visos tautos paveldėtą tradiciją – kaip tam tikrą *prigimtine duotį*. Tačiau gimtoji kalba, žmogui atsiskleisdama ne tik kaip vertybių šaltinis, bet ir kaip skaidriausias kritinės refleksijos veidrodis bei aštriausias kritinio mąstymo įrankis, o sykiu – ir kaip sieloje aidintis sąžinės balsas, vėliau leidžia šias iš tėvų paveldėtas vertybes nuolat tikrinti, vėl ir vėl jas išmėginant savarankiško mąstymo (kritinės savižinos) bei savarankiškos etinės savimonės (sąžinės) žaizdre: šitaip vertybės, užuot likusios vien prigimtinė duotimi, gimtajai kalbai raginant tampa mūsų *dvasine užduotimi*.

Vertybes – jų turiningą tapatybę ir hierarchiją – įmanoma išlaikyti tik jas nuolat aktyviai puoselėjant, brandinant ir auginant. Šiuo atžvilgiu vertybės yra panašios ir į pačią kalbą – ją taip pat įmanoma išsaugoti tik ją nuolat auginant. Savo ruožtu tiek kalba, tiek vertybės yra panašios į gyvą žaliuojantį medį: juk ir medis – kaip *gyvas* medis – išsaugo savo organinę tapatybę tik nuolat augdamas, o pats augimas yra nuolatinės pastovumo ir kaitos derybos, tapatumo ir skirtingumo dialektika. Šią misteriją ir vėl leidžia geriau suvokti pačioje kalboje išryškėjančios sąsajos. Štai graikiškas žodis *physis* tuo pat metu reiškia ir *gimtį*, kaip gimimo procesą, ir *prigimtį*, kaip gimimo rezultatą. Panašiai kaip kiekvienas gyvas organizmas tuo pat metu yra ir tam tikra *prigimtis* (nes jis turi atitinkamą prigimtinę tapatybę), ir *gimtis* (nes jis, kol išlieka gyvas, nuolat auga ir keičiasi), taip ir kalba, kaip tam tikru atžvilgiu taip pat gyvas organizmas, ypač gimtoji kalba – prigimtinė žmogaus kalba – savo dinaminę *prigimtį* (santykinę tapatybę) išlaiko tik nuolatinės *gimties* (santykinės kaitos) būdu. Tad būtent gimtoji kalba – kaip prigimtis ir gimtis – leidžia geriau suvokti ne tik patį kalbos fenomeną, bet ir prigimtinį kalbos ryšį su vertybėmis, jų diegimu, puoselėjimu ir auginimu žmogaus sieloje.

Šis gimtosios kalbos ir vertybių auginimas neturi nutrūkti tol, kol žmogus išlieka gyvas. Iš to plaukia labai svarbi išvada: jei tik įmanoma, kiekvienam kiekvienos tautos žmogui privalo būti suteikta galimybė ne tik kalbėti gimtąja kalba privačioje kasdienybėje, bet ir iš prigimties gaivalingoje – taigi ir kūrybingoje – gimtosios kalbos stichijoje siekti dvasios aukštumų viešai kultivuojamuose aukštuosiuose moksluose ir menuose. Savo noru išsižadėti gimtosios kalbos aukštojo mokslo ir aukštosios kultūros srityse, kaip ir pasiduoti prievartiniam spaudimui išstumti gimtąją kalbą iš minėtų sferų, – tai sutikti, kad būtų nupjautas žaliuojantis gyvo medžio vainikas. Tai būtų ne tik savo motinos ir tėvo, ne tik savosios tautos, bet ir savęs paties išdavystė.

Kita vertus, pagarba ir dėmesys gimtajai kalbai, jos išskirtinių galimybių suvokimas neturėtų virsti panieka kitoms, negimtosioms, kalboms, atsisakymu jas gerbti ir pagal išgales jų mokytis. Tiesą sakant, šis persergėjimas yra beveik perteklinis, nes dėmesingumas gimtajai kalbai neįmanomas be aukštos bendrosios kultūros, o ši nesuderinama su kitų kalbų, tautų ir tautinių kultūrų niekinimu. Dažniausiai atidumas gimtajai kalbai yra dėmesingumo kalbos fenomenui apskritai pasekmė, o neretai – grįžtamojo ryšio prasme – ir pasekmė, ir priežastis tuo pat metu: tai reiškia, kad pradėję gerbti savo gimtąją kalbą mes imame gerbti kalbą apskritai, taigi ir visas negimtasias

kalbas, o kita vertus – susižavėję kalbos apskritai fenomenu ir ieškodami patikimiausios prieigos prie šio fenomeno branduolio, netrunkame įsitikinti, jog tokią prieigą mums suteikia būtent gimtoji kalba.

Kadangi kiekviena kalba steigia savitą pasaulio matymo kampą, mes, pažvelgę į pasaulį pro didelį ir platų gimtosios kalbos langą, dažniausiai nesitenkiname vien tuo įstabių vaizdu, kuris atsiveria pro jį, bet siekiame pamatyti pasaulį ir pro tuo mažyčius langelius, sakykime, laivo ar lėktuvo iliuminatorius, kuriuos mums suteikia išmoktos negimtosios kalbos. Nors vaizdas, pamatytas pro siaurą negimtosios kalbos iliuminatorių, niekada neatstos ryškaus ir – prigimtinio žvilgsnio prasme – autentiško vaizdo, išvysto pro platų gimtosios kalbos langą, visada bus išmintingiau, jei tik atsiras galimybė, pažvelgti į pasaulį pro daugiau nei vieną langą, nes du ar keli skirtingi vaizdai, atsivėrę pro įvairius skirtingo platumo kalbinius langus, pasaulio slėpinius atvers plačiau nei bet kuris vienas iš jų.

Kartais teigiama, kad žmogus gali išvysti tiek skirtingų pasaulio vaizdų, kiek jis moka kalbų. Tai tik pusinė tiesa, jei iš viso šiame teiginyje yra nors kiek tiesos. Tiksliau būtų tvirtinti, kad autentišką pasaulio vaizdą – autentišką pasaulėvaizdį ir autentišką pasaulėžiūrą – žmogui dovanoja tik jo gimtoji kalba, o kitos kalbos suteikia ne tiek naujų pasaulio vaizdų, kiek pirminio autentiško pasaulėvaizdžio papildymų, susijusių su naujomis perspektyvomis ir žvilgsnio kampais. Analogija su langu ir iliuminatoriumi yra itin tiksli tuo požiūriu, kad ji leidžia suvokti patirtinės distancijos, skiriančios žmogų ir pasaulį, atsiveriantį pro kalbos langą, laipsnį, o sykiu – ir kalbinės patirties tarpiškumo ar netarpiškumo laipsnį.

Kai į pasaulį žvelgiame pro platų gimtosios kalbos langą, mes žvelgiame taip, tartum žvelgtume pro gimtųjų namų langą, suvokdami, kad jį visada galime plačiai atverti, idant išnyktų tas mus nuo išorinio pasaulio skiriantis tarpas, kurį sukuria lango stiklas. O štai iliuminatoriaus, skirtingai nei įprasto lango, atverti neįmanoma, nebent išdaužti, tuo pačiu sunaikinant ir jį, ir mūsų santykį su tuo, kas pro jį buvo matoma: kai į pasaulį žvelgiame pro negimtosios kalbos iliuminatorių, pro jį atsiveriantį pasaulio vaizdą nuo mūsų stebinčio žvilgsnio visada skiria stiklas – ši analogija leidžia geriau suvokti tą aplinkybę, kad mūsų žvilgsnis į pasaulį pro negimtųjų kalbų langus (ar veikia iliuminatorius), palyginti su žvilgsniu pro gimtosios kalbos langą, ne tik stokoja akipločio bei iš išorės spįstančios šviesos intensyvumo, bet ir visada neišvengiamai atsiskleidžia kaip labiau

medijuotas, stokojantis mūsų taip trokštamo netarpiškumo. Žvelgdami į išorę pro negimtosios kalbos iliuminatorių suvokiame, kad nuo pasaulio visada esame atskirti iliuminatoriaus stiklo „širmos“.

Vis dėlto būtina pripažinti, kad kiekvienam iš mūsų yra naudinga palyginti vaizdą, atsiveriantį pro plačiai atvertą gimtosios kalbos langą, su tais gerokai blankesniais, siauresniais ir prigimtinio autentiškumo stokojančiais vaizdais, kuriuos regime pro negimtųjų kalbų stiklą. Turint galvoje tai, kad kiekvienoje kalboje atsispindi ja kalbančios bendruomenės vertybės ir jų hierarchija, išmokti bent keletą negimtųjų kalbų pravartu jau vien dėl to, kad suvoktume požiūrio į vertybes ir jų struktūrą įvairiose kultūrose skirtumus. Be daugelio kitų dalykų, svetimų kalbų mokėjimas leidžia suvokti ir tai, kas vertybių prigimtyje yra tipologiškai universalu, nelygstama, nepavaldu laikui ir geografinės vietos skirtumams, o kas – labiau varijuoja, einant nuo vienos kultūros ir ją atspindinčios kalbos prie kitos kalbos ir kultūros.

Po visų šių pastabų norėčiau mesti žvilgsnį ir į vieną konkretų kalbos fenomeno ir vertybių fenomeno giminystės aspektą, susijusį su komunikuojamų turinių medijavimo funkcija. Šiuolaikinis žmogus savo gyvenimo neįsivaizduoja be naujųjų medijų, tokių, kaip internetas ir socialiniai tinklai, bet jis, kasdien bendraudamas paprasta kasdiene kalba, dažnai nesuvokia, kad būtent ši yra seniausia ir paveikiausia medija. Įprasta fonetinė kalba, ypač gimtoji, medijuojanti ne tik santykius tarp paskirų žmonių, bet ir gyvųjų ryšį su ankstesnėmis kartomis, tėvų bei protėvių kultūra, steigia tą bendrystės terpę, kurioje, lyg žemės dirvoje, nuolat sodinami naujų dvasinių verčių daigai ir išbandomas jų gyvastingumas. Į kalbą kasdien patenka naujų žodžių, bet tik labai mažas jų nuošimtis prigyja, tapdami organiška leksikos fondo dalimi: ne koks nors įstatymdavys, o pati kalbinė bendruomenė spontaniškai, nerengdama jokio referendumo, tiesiog pačiu leksikos vienetų vartojimu arba nevartojimu vieniems žodžiams leidžia prigyti ir giliai įsišaknyti kalbos dirvoje, o kitiems – nuvysti kaip efemeriškiems augalams. Tam, kad į kalbą naujai patekę žodžiai būtų nuolat kalbinės bendrijos vartojami, ši bendrija turi pripažinti juos kaip vertingus. Pati kalbos vartojimo praktika vienus leksikos vienetus atskleidžia kaip vertingus komunikacijos ir kitų kalbos funkcijų atžvilgiais ir dėl to vertus vartoti ateityje, o kitus – kaip stokojančius tokios vertės. Būtent ši savaiminės funkcinės vertės stoka lemia ir tų leksikos vienetų, kuriems nelemta prigyti kalboje, vartojamosios vertės stoką.

Atkreipkime dėmesį į tai, kad lietuvių kalboje, kaip ir daugelyje kitų kalbų, pati etimologija leidžia suvokti ryšį tarp *vartojimo*, *vertės* ir *vertybių*. Be to, turint galvoje semantinį ryšį tarp žodžių *virtoti* ir *vartyti* „sukti, kraipyti“, tampa akivaizdu, kad *vartojimas*, be kita ko, numano ir aktyvų, dinaminį vartotojo santykį su vartojamu dalyku: sakytume, vartojamas daiktas yra „vartomas“ rankose, siekiant jį apžiūrėti iš visų pusių ir šitaip patikrinti jo vertę, o jei jis mainomas su kitu daiktu ir pereina iš vienu rankų į kitas, pasikeičia – inversiškai „apsiverčia“ – jo santykis su šeimininku: dabar jis tampa naujojo šeimininko nuosavybe, o tai, į ką jis buvo išmainytas, atitenka ankstesniajam jo šeimininkui.

Pats bet kokių verčių nustatymo pagrindas steigiamas remiantis tuo, kas tame verčių kontekste atpažįstama kaip iš tiesų vertinga. Štai ekonomikos sferoje brangieji metalai, tokie, kaip auksas ir sidabras, dėl didelės savaiminės savo vertės įgyja ir etaloninę vartojamąją vertę, tapdami pinigais – vertės matu ir prekinių mainų medija, kurioje visų mainomų daiktų vertė nustatoma remiantis šiuo vertės matu. Būtent savaiminės vertės pastovumas ir nelygstamumas, sakytume, jos „pasyvumas“, ir lemia vertingu pripažinto daikto „aktyvumą“ mainų srityje. Antai savaiminę aukso vertę lemia ne tik šio metalo retumas, bet ir cheminis jo inertiškumas, cheminis „pasyvumas“, dėl kurio auksas yra atsparus korozijai ir negenda (chemiškai nekinta): kaip tik dėl šio savaiminės vertės pastovumo, plaukiančio iš cheminės tapatybės stabilumo, auksas pripažįstamas kaip vertingas ir mielai mainomas, tad gali aktyviai dalyvauti mainuose ir net tapti pinigais – pačia prekinių mainų medija. Aktyvus vertingo daikto cirkuliavimas mainų procese yra pastovios savaiminės to daikto vertės – jos santykinio nekintamumo ir „pasyvumo“ – pasekmė.

Be jokios abejonės, tai teisinga kalbant ir apie dvasines vertes bei vertybes: juk ir dvasios srityje aktyviausiai figūratyvine prasme „cirkuliuoja“ – nes yra universaliai pripažįstamos visos bendruomenės ar net apskritai visų egzistuojančių bendruomenių, kitaip tariant, visos žmonijos – būtent pastovios (savosios tapatybės atžvilgiu „pasyvios“, „inertiškos“) vertybės, neretai vadinamos amžinosiomis, nenykstančiomis, universaliosiomis, žmogiškosiomis (nes visų žmonių bei tautų pripažįstamomis).

Atsižvelgdami į tai, kad kalba yra seniausia, natūraliausia ir pamatiškiausia komunikavimo medija, kurioje cirkuliuoja įvairios pranešamos žinios ir kiti komunikuojami dalykai, galime teigti, jog kalbos elementai, tokie, kaip žodžiai, bet ne tik

jie, geba aktyviai cirkuliuoti šioje medijoje tik todėl, kad kalbinė bendrija anksčiau jau patikrino jų savaiminę (inherentinę) vertę ir suteikė jiems, vaizdžiai tariant, kalbinių „pinigų“ statusą. Kiekvienu konkrečiu metu kalboje cirkuliuojantys jos elementai išlieka apyvartoje dėl to, kad anksčiau jie buvo palankiai įvertinti kalbinės bendrijos, priskyrusios jiems tam tikrą vertę, o jei ši vertė ilgainiui pripažįstama kaip etaloninis komunikuojamų dalykų vertės matas, šiuo imama matuoti dar vėliau į kalbą patenkančių elementų vertę.

Galėtume net pasakyti, jog kalba yra terpė, kuri tuo pat metu yra ir kalbinės bendrijos narių *vertinama*, ir savo ruožtu *vertinanti* tai, ką į ją, kaip naujus elementus, mėgina įdiegti priklausantieji šiai bendrijai. Nors mes patys to niekada tiesiogiai nematome, visa, ką mes pasakome žodžiu ar raštu – naujus žodžius, posakius, įvaizdžius, metaforas, kalbiškai artikuliuotas mintis ar įvairios apimties tekstus, patenka į kalbos mediją ir tampa vertinama toje medijoje pripažintais vertės matais. Jei nauji kalbos elementai, kuriuos, patys galbūt to net nepastebėdami, pasiūlome kalbos medijai, atsiskleidžia kaip vertingi anksčiau šioje medijoje pripažintų verčių akivaizdoje, vėliau ir jie patys pavirsta tais kalbos medijoje cirkuliuojančiais „pinigais“, kuriais bus matuojama dar vėliau į kalbą pateksiančių elementų vertė.

Kai mes ką nors sakome savo kalba, ypač gimtąja, neturėtume manyti, kad kalbame lyg beorėje erdvėje ar visiškai lygioje vietoje: ne, kalbėdami mes statome ant to, kas kalbos srityje jau buvo pastatyta mūsų protėvių, ir visi mūsų pasakomi dalykai netrukus įvertinami ankstesniųjų kartų išminties akivaizdoje. Be abejo, jei pasakome ką nors netinkamai, pati kalba, kaip kolektyvinė kalbinės bendrystės medija, mums niekada nepriekaištauja ir neskaito jokių moralų – nevykusius mūsų žodžius, frazes ar tekstus ji tiesiog tyliai išima iš apyvartos ir pasmerkia užmarščiai.

Pati skirtingas kalbėtojų kartas įtraukianti bei neregimais saitais jas sujungianti diachroninė kalbinė bendrija, nerengdama jokio referendumo, per ilgą kalbos vartojimo laiką nusprendžia, į ką kalbos medijoje bus kreipiamas dėmesys, o kas bus nutylima, taip pat lemia, kas bus vertinama teigiamai, o kas – neigiamai, dviprasmiškai ar ironiškai. Kalbos medija, selektyviai atrenkanti tai, apie ką bus kalbama ateityje, ir selektyviai fokusuojanti kalbėtojo ar klausytojo dėmesį į tam tikrus konkrečius dalykus, per ilgus šimtmečius ne tik steigia kalbančiosios bendruomenės vertybes, bet ir įvardija tai, ką pavadintume jos antivertybėmis, kurios paradoksaliai – negatyvia prasme – taip pat

netiesiogiai nurodo į vertybes kaip tai, kas joms, antivertybėms, yra diametraliai priešinga.

Labai svarbu pabrėžti ir tai, jog kalba pati savaime arbitraliai nenustato vertybių, kurias turėtume puoselėti. Užuoat deterministiškai primetusi mums, lyg laisvės ir gebėjimo savarankiškai mąstyti stokojantiems vergams, tam tikras visiems laikams fiksuotas vertybes, dėl kurių skaičiaus ir turinio neturime teisės ginčytis, kalba paprasčiausiai įtvirtina nuolat šiek tiek besikeičiantį kalbinės bendrijos sutarimo vertybių klausimu rezultata. Pasakant kiek kitaip, kalba yra ne tik bendravimo medija, bet ir nuolatinių derybų dėl vertybių skaičiaus, formalios apibrėžties ir neformalaus turinio terpė.

Ne mažiau svarbu ir tai, kad pati kalba, kaip tam tikra komunikavimo ir verčių steigties terpė, toli gražu neišsemia visų žmogaus mąstymo apie vertybes ar intuityvios jų nuojautos galimybių. Yra realiai egzistuojančių absoliučiai vertingų dalykų, kurie negali būti sučiuopti kalbiškai: apie juos, Ludwigo Wittgensteino žodžiais tariant, verta iškalbingai tylėti, sykiu pripažįstant jų objektyvumą ir objektyvią vertę. Net ir tai, ką, kaip vertingus dalykus, vis dėlto gebame įvardyti kalbos priemonėmis, mes įvardijame remdamiesi toli gražu ne vien kalbine savo patirtimi – tuo, ką mūsų patirčiai teikia tik pati kalba, o būtent visumine patirtimi, įtraukiančia, be kalba medijuojamų patirties elementų, ir tai, kas šioje patirtyje reiškiasi kaip kalbiškai neartikuliuojami ir kitiems kalbiškai neperteikiami fenomenai. Antai mistinės, religinės ar kitos visiškai privačios patirtys, kurios mums veriasi ar mus užklumpa anapus kalbos ir kurių tiesiogiai perteikti kitiems nėra įmanoma, vis dėlto – nors, be abejo, neadekvačiai ir tik netiesiogiai – gali būti mėginamos išsakyti kalba.

Kai savo egzistencines patirtis, kurios pačios savaime nekyla iš kalbos stichijos, mėginame perteikti kalba, mes iš tiesų bandome rasti būdą, kuris mums leistų savo asmeniškoms patirtims suteikti tam tikrą universalumo ir socialinio reikšmingumo, kitaip tariant, vertingumo kalbinės bendruomenės akyse, matmenį. Tai, ką patiriame už kalbos ir be kalbos, mes siekiame tam tikru atžvilgiu ir bent iš dalies perkelti į kalbą tam, kad mūsų įgyta nekalbinė patirtis taptų vertinga ne tik mums, bet ir kitiems – kalba šiuo atžvilgiu reiškiasi kaip dvasinių verčių, atsiveriančių paskirų asmenų patirties akiratyje, universalizavimo būdas. Pasakant ekonomikos terminais, kalba, be daugybės kitų jai būdingų galių, šiuo atžvilgiu yra pajėgi kurti tos pradinės vertės, kuri savo prigimtimi

nėra kalbinė, pridedamąją vertę – būtent pastaroji privačią nekalbinę vieno ar kito asmens patirtį paverčia reikšminga visai bendruomenei.

Ir vėl verta atkreipti dėmesį į tai, kad būtent ta kalba, kuria asmuo kalba geriausiai, – būtent gimtąja kalba, – jis turi daugiausia galimybių palyginti ribotomis kalbos išgalėmis priartėti prie tų patirties fenomenų, kurie savo prigimtimi yra nekalbiški, ir visa tai – kad ir netobulai bei labai apytikriai – perteikti kitiems: juk net ir subtilūs skirtumai tarp to, kas savo prigimtimi yra kalbiška, ir to, kas nekalbiška, geriausiai – nors ir netobulai – gali būti sučiuopti tik ta kalba, kurios terpėje juntama daugiausia subtilių skirtumų. Akivaizdu, jog ši kalba – tai gimtoji kalba.

Tad apie vertybes mes galime mąstyti – ir juo labiau jas intuityviai jausti – tiek visiškai laisvai, atsiribodami nuo to, ką mums kužda kalba, tiek gręždamiesi į dvasinius kalbos, ypač gimtosios, išteklius, sukaupus mūsų protėvių ir kristalizuotus kalbos terpėje. Mąstydami apie vertybes privalome nuolat derinti abi šias prieigas – asmeninės laisvės ir atožvalgos į kalboje kristalizuotą daugybės kartų išmintį.

Kai mes tvirtiname, kad vienas ar kitas žmogus turi tvirtą vertybinį pamatą, pati kalba figūratyviai išsako dar vieną labai svarbų dalyką: vertybės yra visa ko pamatas ne tik grynai formaliu dekoratyvios kalbinės figūros pavartojimo lygmeniu, bet ir giliausia ontologine prasme, nors pati kalba to ir nepasako tiesiogiai. Jei, kaip suponuoja kalba, ant vertybių laikosi ir steigiasi visi kiti dalykai, vertybės nėra tik formalus įvairių daiktų, reiškinių, būsenų ar bet kokių kitų dalykų vertinimo matas: juk, kaip mus moko pačios kalbos, ypač gimtosios, išmintis, galų gale tik vertybės yra tai, kas, pasakant tautologiškai, šiame pasaulyje atsiskleidžia kaip iš tiesų vertinga – kaip pamatas, ant kurio laikosi bei steigiasi visa kita.

Tik reikia kalbos – visų pirma gimtosios, kuri tai pasakytų ir niekada neleistų to pamiršti.

Bibliografija

Aristotle. *Poetics*. Oxford: Oxford University Press, 2013.

Aristotle. *The Art of Rhetoric*. London: Penguin Books, 2004.

Assmann, Jan. *Cultural Memory and Early Civilization: Writing, Remembrance, and Political Imagination*. Cambridge: Cambridge University Press, 2011.

- Gadamer, Hans-Georg. *Truth and Method*. London–New York: Continuum, 2004.
- Heidegger, Martin. *Basic Writings*. London–New York: Routledge, 2011.
- Maceina, Antanas. *Daiktas ir žodis: Lietuvių kalbos filosofija*. Vilnius: Aidai, 1998.
- Nida, Eugene A.; Taber, Charles R. *The Theory and Practice of Translation*. Leiden: Brill, 1982.
- Platonas. *Faidras*. Vilnius: Aidai, 1996.
- Platonas. *Kratilas*. Vilnius: Aidai, 1996.
- Ricoeur, Paul. *Apie vertimą*. Vilnius: Aidai, 2010.
- Ricoeur, Paul. *The Rule of Metaphor: The Creation of Meaning in Language*. London–New York: Routledge, 2003.
- Whorf, Benjamin Lee. *Language, Thought, and Reality: Selected Writings of Benjamin Lee Whorf*. Cambridge, Mass.: The MIT Press, 1979.